

Ingus Barovskis,

Dr. philol., literatūrzinātnieks, Latvijas Universitāte

Dr. philol., literary scholar, University of Latvia

E-pasts / e-mail: ingus.barovskis@lu.lv

Janīna Kursīte

Dr. philol., literatūrzinātniece, Latvijas Universitāte

Dr. philol., literary scholar, University of Latvia

E-pasts / e-mail: janina.kursite@lu.lv

DOI: 10.35539/LTNC.2024.0054.13

Lauku cilvēks pilsētā: ieskats pētnieciskajā aspektā un problemātikā

A Peasant in the City: An Insight into the Research Aspect and Problems

Atslēgvārdi:

pilsēta,
individuālā pieredze,
lauki,
telpa,
laiks

Keywords:

city,
individual experience,
countryside,
space,
time

Kopsavilkums

Raksta pamatā ir Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes folkloras lauka studiju laikā ierakstīto interviju materiāli. Naratīvā pētniecība par personīgo pieredzi ietver arī stāstījumus par lauku cilvēku pirmo viesošanos pilsētā. Ierašanās pieredzi pilsētā, kas visbiežāk ir Rīga, zemnieki parasti vērtē binārās opozīcijās "savējais – svešais". Līdzīgā dihotomijā personīgās pieredzes stāsti fiksē arī padomju laika mākslīgās pilsētas ap jaunuzceltajām rūpnīcām, kur plūda tūkstošiem cilvēku no apkārtējiem kolhoziem vai no citām republikām, izjaucot vides dabisko attīstību. Viena daļa no šīm pilsētām mūsdienās ir pārvērtusies par pussagruvušām jeb tā sauktajām spoku pilsētām. Papildus stāstiem par mākslīgajām pilsētām lauka pētījumos fiksēti stāsti par senajām pilsētām, kas ik pēc noteikta gadu skaita paceļas virs zemes.

Summary

The article draws upon materials gathered from interviews recorded during folklore field studies carried out by the Faculty of Humanities of the University of Latvia. Narrative research on personal experiences encompasses accounts of rural individuals' initial encounters with urban environments. The experience of transitioning to the city, with Riga being the most common destination, is frequently characterized by peasants in terms of binary oppositions such as "own – foreign". Similarly, narratives of personal experience also depict the artificial cities of the Soviet era, constructed around newly established factories, which attracted thousands of people from surrounding collective farms or other republics, thereby disrupting the natural development of the environment. Some of these cities have since become semi-abandoned, resembling ghost towns. In addition to narratives about artificial cities, folklore field studies have also captured stories about ancient cities that emerge from the ground periodically at certain intervals.

Ievads. Individuālās pieredzes pētniecība. Pētījuma avoti

Tēma "laucinieks pilsētā"

veidojusies, balstoties Latvijas Universitātes (turpmāk – LU) Humanitāro zinātņu fakultātes lauka pētījumos. Kopš 1999. gada LU Humanitārās zinātņu fakultātes pētnieki kopā ar studentiem veic lauka pētījumus Latvijas novados un ārpus Latvijas. Ierakstīto interviju fokuss galvenokārt ir dzīvesstāsti folkloras (ticējumu, paražu, tradīciju) kontekstā. Daļa lauka pētījumu veikti kopā vai saziņā ar mutvārdu vēstures pētnieces Māras Zirņītes vadīto Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācijas "Dzīvesstāsts" komandu, tāpēc tās pārsvarā bijušas "saliktās intervijas, kurās dzīvesstāsts tiek papildināts ar atbildēm uz speciāliem jautājumiem." (Zirņīte 1993: 23)

Diemžēl līdz nesenam laikam intervijās nav bijis atsevišķa jautājuma par lauku cilvēka pirmo saskari ar pilsētu. Intervētājiem (tostarp raksta autoriem) licies pašsaprotami, ka, lai arī teicēji dzīvo laukos, tuvākās pilsētas ir ērti sasniedzamas, tāpēc šķietami nekādu īpašu izjūtu, nonākot pilsētā, nevajadzētu būt.

Ja 20. gs. 20. gados pilsētās mita vien nepilni 25 % iedzīvotāju, tad mūsdienās tā ir lielākā daļa: "Latvijā 68 % iedzīvotāju dzīvo pilsētās, kaut arī pilsētu teritorijas aizņem tikai 11 % no Latvijas teritorijas." (Bulderberga 2014: 8)

Covid-19 pandēmijas noplākums piedāvāja iespēju pēc gandrīz divu gadu attālināta darba atkal tikt klātienē, kas nereti raisīja sarunu, interviju tēmu pārvirzi uz atmiņām par neparastākiem atgadījumiem, tādiem, kas atšķiras no ierastās ikdienas un veido kultūršoka momentu, tostarp bērnībā. Viens no teicējiem – Jānis no Zentenes – 2021. gadā dalījās ar traģikomiskām epizodēm no savas pirmās saskares ar Rīgu. Jānis ir dzimis 1985. gadā, un Jāņa stāsts bija viens no ierosmes avotiem aptaujāt vēl citus dažādu paaudžu bijušos vai esošos laucinekus. Klātienē vai attālinātā veidā kopš 2022. gada sākuma tika veiktas 30 intervijas, kur galvenā uzmanība pievērsta teicēja pirmajai pieredzei pilsētā. Iegūtais interviju materiāls ir galvenais šajā pētījumā izmantotais izpētes avots.

Kā papildmateriāls tika izmantotas arī LU Humanitāro zinātņu fakultātes agrāk veiktās lauka pētījumu intervijas. Kopumā tika atlasīti vēl 30 2000.–2022. gadā izdarīto ierakstu fragmenti, iegūti intervijās ar latviešiem Latvijas novados un Baltkrievijā, Kaļiņingradas apgabalā, Krievijas Sibīrijā. Līdz ar to kvantitatīvi raksta empīriskā bāze ir 60 strukturētas un nestrukturētas intervijas.

Teicēji pārstāv dažādus vecumposmus: no 35 līdz pat 85 gadiem. Daļa no teicējiem norādīja, ka intervijas nepieciešams anonimizēt, pirms izmantot pētījumā.

Iespējams, tas saistīts ar iekšēju neērtības vai pat kauna sajūtu par dažkārt anekdotiskajām situācijām, pirmoreiz nokļūstot pilsētā. No atsevišķiem teicējiem, īpaši tiem, kas dzīvo ārpus Latvijas, nebija iespējams iegūt atļauju materiālu izmantošanai. Šajos gadījumos rakstā tiek minēts teicēja pilns vārds un uzvārds, citos tikai iniciāļi, vēl citos norādīta tikai vieta, kur intervija veikta. Lielākā daļa teicēju intervēta klātienē. Pēdējo gadu intervijas ierakstītas arī telefoniski.

Apkopojot šajās 60 intervijās vai interviju daļās iegūtos stāstus, veidojās vairāki tematiskie loki, kas tiešā vai līdzīgā formā atkārtojās (telpas un laika, valodas un etiķetes, ēdienkartes un gastronomisko izjūtu atšķirība). Netiešas, bet spilgtas bija vairākas liecības par ireālām pilsētām. Piemēram, pārlūkojot iepriekšējo gadu lauka pētījumu materiālus, laucinieku pilsētstāstiem organiski piepulcējās novadpētnieka un Višķu bijušā pagasta vadītāja Jāņa Kudiņa izteismīgais naratīvs par teiksmaino Balto pilsētu. Savukārt 2022. gada vasarā notikušajā Viļakas ekspedīcijā pētnieku grupa saskārās ar Kupravas fenomenu, kas iekļaujams pētniecības lokā par t. s. spoku (arī pamestajām, degradētajām, mākslīgajām) pilsētām, kas uzskatāmas par būtisku pieredzi veidojušu daļu pilsētpētnieciskajā aspektā. Apzinoties iegūto informācijas vienību ierobežoto skaitu, izvērsums teicēju iezīmētajiem tematiskajiem lokiem tika meklēts arī latviešu teikās, bērnu folklorā, anekdotēs, memuāru literatūrā, kā arī tādu reālistiskas ievirzes latviešu klasiķu kā Augusta Deglava, Rūdolfa Blaumaņa daiļdarbos. Lai gan analizējamais materiāls nav viendabīgs (laika atstarpe, atšķirīga žanriskā pieredze), vienojošais visos gadījumos ir stāsts par laucinieka pirmo ceļojumu uz pilsētu.

Piedāvātais raksts ir tēmas aizsākums, kuru autori cer turpināt. No iepriekš teiktā izriet arī raksta mērķis – iezīmēt pamatlīnijas līdz šim mazpētītajā tēmā par lauku cilvēka saskari ar pilsētas vidi un pilsētas cilvēkiem.

Laucinieku kontekstā vairāk tiek runāts par tuvību ar dabu, tautas ticējumiem, paražām, iespējams, pat nosacītu naivismu pretstatā pilsētai kā sociokulturāli attīstītākai videi. (Willems 1970: 528–544)

Kultūras socioloģe Dagmāra Beitnere (1955), balstoties filozofa un sociologa Niklasa Lūmana izstrādātajā sistēmteorijā, piedāvā palūkoties uz latviešu piederību zemnieku vai pilsētas kultūrai no pašreferences skatupunkta: "Pašreference ir vēstures gaitā sabiedrības apgūtais priekšstats pašai par sevi, un tā var atspoguļot sabiedrības kā sistēmas attīstības perspektīvas." (Beitnere 2012: 10) Arī personiskās pieredzes naratīvu teicēji stāstījuma gaitā veica sava veida pašreferences aktu. Vairumā gadījumu tas bija apliecinājums spējai palūkoties uz sevi – kādreizējo laucinieku – ar zināmu pašironiju, izceļot notikumu komisko pusi. Raksta autoru viens no uzdevumiem, izmantojot dzīvesstāstu pētniecības pieejas (Pranka 2002: 23–30; Bela-Krūmiņa 2002: 30–36), ir nepazaudēt folkloras un mitoloģijas fokusu, ko saistībā ar jaunu vietu apguvi savulaik akcentēja reliģiju pētnieks Mirča Eliade (*Eliade*,

1907–1986): "Jebkura teritorija, [...] lai tajā dzīvotu vai to izmantotu kā "dzīves telpu", vispirms tiek pārveidota no "haosa" par "kosmosu", proti, ar rituāla palīdzību tai tiek piešķirta kāda "forma", tādējādi liekot tai kļūt "reālai"." (Eliade 1995) Pētījumā izvirzītā hipotēze – lauku cilvēka pirmā pieredze pilsētā līdzinās nonākšanai haosa telpā, kas viņam individuāli vai ar kāda palīdzību ir jākosmizē.

Viena no pieejām iegūtā empīriskā materiāla analīzē ir individuālas pieredzes pētniecība. Mūsdienās būtisks izpētes avots ir personiskās pieredzes stāsti, par kuriem interese vairākās zinātņu nozarēs aizsākās 20. gs. 30. gados, bet īpaša uzmanība tiem pievērsta kopš 20. gs. 70. gadiem, kad folkloristikā aktualizējās arī kontekstualitātes jēdziens. Personiskās pieredzes stāstu teorētiskajā fokusā minama amerikāņu folkloriste Sandra Dolbija-Stāla (*Dolby-Stahl*, 1946), kura uzsver, ka personiskās pieredzes stāstos ietvertas tādas vērtības, kas raksturīgas kultūrai, tāpēc ir tradicionālas. Dolbija-Stāla arī definē personiskās pieredzes stāstu tradicionalitāti pieredzes izstāstīšanas formā, kas atbilst tradicionālajai stāstījuma struktūrai un izteiksmei, kā arī kolektīvismā, proti, mutvārdu tradīcijā, vēstījumu veidojot pirmās personas skatījumā. Dolbija-Stāla piedāvā arī konsekventu personiskās pieredzes stāstījumu definējumu, proti, tie ir ar personisko pieredzi saistīti prozas naratīvi, kas ierasti tiek stāstīti pirmajā personā, turklāt to saturs ir netradicionāls. (Dolby-Stahl 1977: 18–39) Šis definējums ir svarīgs arī rakstā turpmāk pētāmo materiālu izpratnē, jo arī šie materiāli uztverami kā personiskās pieredzes stāsti, kas, būvēti tradicionālā formā, netradicionālā konceptā atklāj laucinieka vai mazpilsētas iedzīvotāja pirmās pieredzes iespaidus un piedzīvojumu semantiku lielpilsētā. Turklāt, atsaucoties uz folkloristes Lindas Degā (*Degh*, 1918–2014) norādīto, personiska stāstījuma piemērs varētu ietvert jebkuru dzīves vēstures daļu – no šūpuļa līdz kapam, tostarp lielus pagrieziena punktus un nenozīmīgas detaļas ģimenes dzīvē, profesijā, izklaidē, svinībās, reliģijā [...], ceļojumos. (Degh 1985: 99–108)

Ārpus Savienotajām Valstīm personiskās pieredzes stāstu pētniecība attīstījies Skandināvijā, kur minama Andersa Gustavsona (*Anders Gustavsson*) monogrāfija "Folkloristikas pētniecība Skandināvijā. Personiskās pētniecības pieredzes un reflexijas" (*Folkloristic studies in Scandinavia. Personal research experiences and reflections*, 2017). Monogrāfijā Anderss Gustavsons personiskās pieredzes stāstus raksturo kā nelielus naratīvus, kas ietver kultūrsalīdzinājumu, kultūrkonfliktus u. c. (Gustavsson 2017) Tāpat šim jautājumam pievēršas arī Anniki Kaivola-Brēgenheja (*Kaivola-Bregenhøj*, 1939), Barbru Kleina (*Klein*, 1938–2018) un citi.

Personiskās pieredzes stāstu pētniecībai latviešu mūsdienu folkloristikā pievērsusies Ieva Garda-Rozenberga (1980), kura personiskās pieredzes stāstījumu nozīmību definē kā "mūsdienu folkloras ikdienas stāstījumu žanru, kas jāskata folkloras naratīvu paradigmas ietvaros" (Garda 2006: 72), Sanita Reinsone (1981), pētot

apmaldīšanās stāstus un runājot par pieredžu ārkārtējību (Reinsone 2017), kas at-
tīcināms arī uz pirmās pieredzes pilsētā izpēti, tāpat Dace Bula (1960), apzinot Rīgas
apkaimes (Bula u. c. 2022), Māra Zirņīte (Zirņīte 2011) un vēl citi. Individuālās pierē-
dzes stāsti ir kļuvuši arī par LU Humanitāro zinātņu fakultātes veiktajos lauka pētī-
jumos būtiskām naratīva formām.¹

Viena no individuālās pieredzes stāstos skartajām tēmām ir pirmais pilsētas
apmeklējums. Pieredze pilsētā, visbiežāk Rīgā, no laucinieku puses parasti tiek vē-
tēta binārajās opozīcijās. Tāpat pirmais pilsētas apmeklējums ir vērtējams kā viena
no iniciācijas procesa daļām, proti, spēja "izdzīvot" svešā, mulsinošā, pat biedējošā
vidē, indivīda spēja izprast un iekļauties jaunajā situācijā, vienlaikus iegūstot jaunu
pieredzi, kas arī veido personiskās pieredzes stāstu.

Pretstatā Kaivo Oberga kultūras šoka teorijai, kas pirmo saskarsmi ar jaunu
kultūru raksturo kā "medusmēnesi" (Oberg 1960: 177), pati pirmā pilsētas pieredze
parasti ir fiziski sāpīga un norisinās ritualizētā veidā, piedaloties dažāda vecuma bēr-
niem tiem ierastajā lauku vidē. Kā liecināja stāstītājs Edvarts G. (Vārkava, 2004),
darbībai jānotiek ziemā, stipra sala laikā. Lielākais mazākajam jautā: "Vai gribi redzēt
Rīgu?" Mazais: "Gribu!" Lielākais aizved mazāko vietā, kur ārā atrodas kāds dzelzs
priekšmets, un saka: "Pieliec mēli, tad tu redzēsi Rīgu." Mazais paklausa, un mēle
pielīp pie dzelzs, atraut var tikai ar sāpēm. Šāda iniciācijai līdzīga norise fiksēta arī
citviet, piemēram Vestienā: "Ziemās bērniem liek mēli pielikt pie sasalušas atslēgas,
tad redzēšot Rīgu. Daudzi to arī dara un cieš lielas sāpes." (Ancelāne 1994: 52) Pār-
baudījuma veids varēja variēties, bet vienmēr bija fiziski sāpīgs. Tā Secē Rīgas redzē-
šana nozīmēja rokas pielikšanu vērpjamajam ratiņam, kas griežas: "Mazus bērnus
māna: Rīgu varot redzēt, ja vērpjot pie ratiņa spārna pieliek roku." (Ancelāne 1994: 52)

Otrā saskare, jau fiziski nonākot pilsētā, mēdz būt agrīnā vecumā, kad bērns ir
tikai vērotājs, viņu ved pie rokas vecāki vai vecvecāki. Tā ir pasīva pilsētas vides ap-
gūšana, jo bērns pilnībā paļaujas uz tiem, kas viņu ved uz to vai citu vietu pilsētā.
Nereti tas ir Rīgas Zooloģiskais dārzs. Piemēram, zemgaliētis E. G. (dzimis 1985. gadā)
atceras, ka pavisam mazs aizvests uz zoodārzu. Pēc atgriešanās mājās viņam jau-
tāts, kas visvairāk patika. Apmulsumā no redzētā raibuma, viņš pusraudot teicis:
"Mamma." Par viņu smējušies, un viņa teiktais ģimenes un radu lokā esot folklorizējies.

Trešā saskarsme parasti ir, kad pusaudža vai jaunieša vecumā Rīgas vai citas
pilsētas realitātē indivīds dodas patstāvīgi. Tas saistās ar došanos studēt, atrast darbu
vai ar cerībām ieraudzīt brīnumus, kas laukos nav pieredzami. Īpaši spilgti piemēri
tam rodami 19. gs. beigās un 20. gs. sākuma literatūrā, kas atspoguļo laucinieku mas-
veida tiekšanos uz pilsētām: "Māte ieminējās: "Ej, Pēterīt, uz Rīgu pie krusttēva!" Pēterim
tas tikpat kā gaisos, jo par Rīgu viņš tik daudz bija dzirdējis stāstām brīnuma lietas,

---

1 Skatīt, piem.: Kursīte 2017; 2018.

un viņš jau pie sevis par dzīvi Rīgā bija sapņojis. Bija dzirdējis, ka cilvēki, kas protot rakstīt un rēķināt, un drusiņņ vācu mēli, tur vareni tiekot uz priekšu.” (Deglavs 1951: 7)

Šeit minēto piemēru kontekstā iespējams atsaukties uz jau minēto Dolbiju-Stālu, ņemot vērā izvirzīto personiskās pieredzes stāstu pazīmju kopu, proti, dramatisku vēstījumu, uzsvērumu, ka stāstījums ir patiess. Būtiska ir stāstītāja un stāsta varoņa vienotība. (Dolby-Stahl 1989)]

Tāpat šie stāsti ir nozīmīgs pētniecības avots ne tikai folkloras kontekstā, bet arī kultūrvēstures un sociālās vēstures aspektā, atklājot laikmeta liecības caur personiskās pieredzes skatījuma prizmu. Ēdienu dažādība, kas visspilgtāk izpaužas lielpilsētā, vai arī tēlotā laiktelpa, kas vērtējama kā attiecīgās realitātes tēlojums, atspoguļojas lielākajā daļā teicēju stāstu. Personiskā pieredze lielākoties ietverta dzīvesstāstā, un “tā konteksts atklāj nozīmes, kas norāda teksta iesaisti sociālajā realitātē”. (Zirnīte 2022: 122) Šī pētījuma kontekstā sociālā realitāte atklājas gan tiešajā – pirmā piedzīvojuma un personiskā redzējuma –, gan arī simboliskajā plāksnē.

Semantiski pētāmais materiāls atklāj ne tikai personiskā pieredzes stāsta konceptu, bet demonstrē arī mītiski maģisko domāšanu. To parasti atklāj stāsta saturiskais un simboliskais vēstījums, piemēram, jau minētais iniciācijas motīvs, teicējam atrisinot pirmās pieredzes situāciju, gūstot jaunu pieredzi un nosacīti arī sociālo statusu, proti, teicējs kļūst par pilsētā pabijušo, pretstatā tiem, kas nav tur bijuši. Nereti tikai salīdzinājums, kas iegūts personiskā pieredzē, ļauj paplašināt pasaules uztveri. Tās var būt laukos un pilsētā novērotas atšķirības telpas vai laika struktūrā, kā arī gastronomiskā vai apģērba, arī smaržu koda atšķirības.

Līdz ar to iespējams secināt, ka šiem stāstiem ir daudz plašāka aptvere, ko var definēt kā sociokultūrvēstures kontekstu, kas caur personiskās pieredzes prizmu sniedz ieskatu vēsturiskās un šībrīža realitātes interpretācijās konkrēta piedzīvojuma (pilsētas apmeklējuma) ietvaros, apvienojot to ar nepieciešamību kosmizēt nepazīstamo, svešo telpu, izlīdzinot nostatījumu savs/svešs, laucinieks/pilsēta.

Telpas un laikizjūtas atšķirība laukos un pilsētā

Pilsētas telpa tradicionāli

bijusi mainīga, bet lauku vidē pārmaiņas norit neuzkrītoši.² No laucinieka skatupunkta pilsētā dominējošais ir troksnis pretstatā lauku klusumam.³ Pilsētā atklājas

---

2 Vēsturnieks Nikolajs Vīksniņš, apcerot latviešu lauku un pilsētas kultūras atšķirības, savulaik rakstīja, ka “zemnieku kultūra ir vienkārša, bet toties dziļa, pilsētnieku kultūra ir plaša, vispusīga, bet toties paviršāka.” (Vīksniņš 1935: 13)

3 “Man lobuok pateik munā sātā, te mīrs. Ka aizbraucu iz Reigu pi meitas pasacīmuotīs, navaru aizmigt nu tim trūkšņim, kas aiz lūga.” (A. J., Latgale, 2015)

sarežģīta kultūrvidē, kas šķiet nepārskatāma, pretstatot lauku labi pārskatāmai telpai: "Mani šausmina nepārtraukti augošās pilsētas, kas iznīcina ne tikai dabu, bet arī cilvēkus kā personības." (L. B., Rīga, 2009) Kā liecina vairāku teicēju – vīriešu – pus-pajokam stāstītais, laukos pat krietni iedzērušam nav jāraizējas par laika trūkumu vai par mājupceļa atrašanu: "Es soku savam kaimiņam, ka nav kur steigties, dzersim tik ilgi, kamer redzēsim treis ceļus. A tod īsim da sātai pa tū videjū." (O. P., Daugavpils novads, 2017) Lauciniekus parasti pārsteiguši un nobiedējuši, vai, tieši pretēji, pie-saistījuši pilsētvides vizuālie marķieri – daudzstāvu nami un veikalu vitrīnas. Piemēram, 1960. gadā jauna sieviete no Talsu apkaimes pirmoreiz ieradās Kuldīgā. Viņas uzmanību pievērsa Kuldīgas grāmatnīca ar īpaši noformētu skatlogu, kas licis viņai izsaukties: "Ai, cik labi būtu šeit strādāt un Kuldīgā dzīvot!" (A. C., 2022) Šī mirkļa iespaids rezultātā sieviete iegāja izpildkomitejas Izglītības nodaļā un prasīja, vai nav kāda brīva darba vieta. Darbavieta atrasta, un sieviete kļuva par kuldīdznieci un dzīvo tur joprojām.

Laucinieku pilsētā parasti pārsteidz transports. Zinta no Kuldīgas, dzimusi Ugālē, stāstīja, ka viņu 5 gadu vecumā vecāki veduši uz Rīgu. Tas varējis būt sešdesmito gadu beigās. Pirmoreiz brauciens vilcienā, pirmoreiz redzēts tramvajs. Māte Zintu vilkusi pa Rīgas ielām ragaviņās. Viņai licies, ka tramvajs uzbrauks viņām virsū. Zintai, kā viņa pati saka, "Ugāles meži pierastāki un mīļāki, salīdzinot ar Rīgas džungļiem." (Zinta, Kuldīga, 2022) Kaut arī kopš 20. gadsimta 60. gadiem atšķirības starp lauku un pilsētas vidi sarukušas, lauku videi urbanizējoties, tomēr pirmā lauku bērna saskare ar Rīgu visbiežāk ir iespiedusies atmiņā kā īpaša, neizdzēšama. 1985. gadā dzimušais zenteniētis Jānis 1992. gadā tika vests ar mašīnu uz Rīgu pie acu ārsta: "Rīgā tramvaji gāja dažādos virzienos. Es sabijos, izrāvos mammai no rokas un metos pats nezinu kur, laikam pāri ielai, jo nositu kādai garāmbraucošai mašīnai spoguļi. Bija bai-gais tracis." (Jānis, Zentene, 2022)

Laucinieks, pirmoreiz ierodoties pilsētā, uztver to kā sava veida labirintu jeb haosa telpu, kurā likumsakarīga ir maldīšanās un izejas meklēšana. (Jaskolski 1997; McCullough 2004) Bailes no apmaldīšanās ir svarīgs akcents, ko uzsver intervētā teicēja: "[P]irmajā reizē ierodoties... nu, neapmaldīties, nonākt vietā, kur ir jānonāk, jo bail apmaldīties. Ja neapmaldies, tad sajūta, ka pilsēta ir pieradināta". (S. K., Rīga, 2023) Teicējs Jānis atcerējās, ka tūlīt pēc iestāšanās augstskolā Rīgā devies līdzī-tikko iepazītajiem kursabiedriem iedzert alu Vecrīgā. Pēc saviesīgās pasēdēšanas skrējis no Vecrīgas uz Matīsa ielu, jo neapjautis, ka 40. autobusam ir vēl citas pietu-ras, kur var iekāpt. Viņš domājis, ka ir tikai viena vienīgā, tāpat kā laukos. Citi viņa lauku paziņas sākumā braukuši no tehnikuma līdz kopmītnēm ar taksi, jo nezinājuši, kur vajadzētu izkāpt.

Ir pierakstīti līdzīgi stāsti par pilsētnieku pirmo vai arī reto saskari ar lauku vidi. Pilsētnieks, nonākot laukos (īpaši mežā), mēdz, līdzīgi lauciniekam pilsētā, apmaldīties:

Ciemojos pie paziņām uz laukiem. Pēc kādām dienām palika garlaicīgi, izdomāju aiziet uz tuvējo mežu sēnēs. Nepagāja ilgs laiks, kad jutu, ka esmu apmaldījies un eju uz riņķi. Pēc laika – uf – dzirdu, kāds iet, redzu – viena sieva. Prasu viņai, kā izkļūt no meža. Viņa man saka, ka pati esot apmaldījies un ka vispār esot ar mašīnu atbraukusi no pilsētas. Tagad nevarot atrast ne izeju, ne mašīnu. Tā par abām vēl labu laiku meklējām, kā izkļūt no meža, kamēr satikām vienu tantiņu, kas mūs laimīgi izveda laukā. (K. A., Rīga, 2017)

Pilsētnieks, nokļūvis laukos, nenomaldīsies ciema teritorijā, jo tur nav ne daudz ceļu, ne krustceļu. Savukārt mežs gan folkloriskajos priekšstatos, gan sadzīvē ir vieta, kas izofunkcionāla labirintam: iekļūt var viegli, bet, lai izkļūtu, jāpiemīt zināšanām. Zīmīga šajā ziņā intervija ar Taisiju Akulovu (dzimusi 1924. gadā Ivanovas apgabalā), kura 1952. gadā savervēta pārcelties uz padomju okupēto Kuršu kāpu daļu – Ribačijas (agrāk – Rasīte) ciemu. Intervijā T. Akulova atskatījās uz savu dzīvi, salīdzinot dzimto ciemu ar dzīvi Ribačijā:

Liekas, ka dzīvoju ne savā vietā. Velk atpakaļ uz dzimto sādžu, kur katrs krūmiņš bija pazīstams. Bet tur visi jau apmiruši, tās sādžas vairs nav. Sajūta, ka mēs, pēc kara te sabraukušie, skrienam tā kā pa mežu, un paši nezinām kur. (Taisija Akulova, Ribačija, 2003)

Ribačija jeb Rasīte nav ne pilsēta, ne pat liels ciems, bet Akulovai tas asociējās ar visu, kas svešs un ar mežu (=labirintu, haosa telpu), no kura vairs nav iespējams izkļūt.

Valodas un etiķetes atšķirība

Pilsētnieku valoda (runa) laucinieku vērtējumā ir pārāk ātra, svešādiem vārdiem un teikumiem piebārstīta, tāpēc tajā jā-iejūtas tāpat kā telpu labirintā. Izteiktas atšķirības agrāk bija novērojamas arī starp lauku un mazāku pilsētu iedzīvotāju, piemēram, līvāniešu runasveidu. Lauku meitene Anna 60. gadu beigās atbrauc mācīties uz Līvānu vidusskolu. Paši līvānieši ģimenē runā sēliskajā Augšzemes dialektā, viņu bērni skolā – tikai literārajā valodā. Līvāniete prasa jaunpienācējai, kur viņa labāk grib sēdēt. Anna saka, ka grib sēdēt caur logu, burtiski pārliekot latgalisko 'car' uz 'caur', nevis 'gar' – gar logu vai gar malu. Klasesbiedriem smieklī un jautrība. (Anna, Līvāni, 2009) Nonākot Rīgā, par izrunas savādībām zoboti gan latgalieši, gan malēnieši un kurzemieki; pēdējie, kas visvairāk no Liepājas puses, par plato 'ē' nevietā, bet ventiņi un dundžiņi – par aprautajām galotnēm un arī par apvidvārdu lietojumu: "Kopmītnē Rīgā teicu, lai padod man to *kommīš*, mani nesaprata. Biju domājusi māla bļodiņu, kas atradās no manis attālāk – galda otrajā pusē." (V. R., Valdemārpils, 2009)

Dažkārt stāsti par valodas atšķirībām nav paša pieredzē balstīti, bet pārņemti no televīzijas vai kādas citas personas tendenciozi pasniegtiem naratīviem. Tā tas

bija Sibīrijas ekspedīcijās, 2004. un 2006. gadā Timofejevā Novosibirskas apgabalā un 2008. gadā Rižkovā Omskas apgabalā, apmeklējot turienes latviešus. Pētnieku grupu uzņēma draudzīgi, bet atklātības brīžos tika izvaicāta, kāpēc Rīgā latvieši sit krievus un kāpēc veikalā apkalpo tikai tos, kas prot runāt latviski:

Klausomīs pa televizoru, ka krīvus Rīgā naļūbej. Latvīšus Jūbej, a krīvus nā. Muns bruofs aizjōja iz Rīgu ar sovu bōbu, jam bōba krīvīte. Šīte nikō nūpēkt navarēja, a Rīgā vyss beja. Īt obi ar bōbu magazinā, nikō nav. Tod brōjs bōbai soka, a davai es sovā mējē praseišu. I par raizi – vyss atsaroda. Zam prilauka izvylka i pōrdeva vysu, kū tik vajadzēja, a krīviski prosi – nikai." (=Klausāmieš televizorā, ka krievus Rīgā nemīl. Latviešus mīl, bet krievus nē. Mans brālis aizbrauca uz Rīgu ar sievu, viņam sieva krieviete. Šeit pie mums neko nopirkt nevarēja, bet Rīgā viss bija. Ieiet abi ar sievu veikalā, nekā nav. Tad brālis sievietai saka, pamēģināšu savā mēlē prasīt. Un uzreiz – viss atradās. No apakšletes izvilkta un pārdeva visu, kas bija vajadzīgs, bet krieviski prasi – nekā nav.) (M. Sk., Timofejevka, 2004)

Šeit stāsts par laucinieka un pilsētnieka valodas atšķirībām paplašināms, ietverot tajā arī etnisko piederību. Teicējas M. Sk. uzskatā nelaipnā attieksme Rīgā pret viņas radiniekiem saistāma ar to, ka radinieki uzskatīti par krieviem un precīzi prasījusi krievu valodā. Nomainot valodu, it kā mainījusies arī pārdevējas attieksme. Šis stāsts šķita mazticams, jo Rīgā jau 60. gados ieplūda liels skaits dzīvotgribētāju no Krievijas, Baltkrievijas un citām padomju republikām. Veikalos strādājošās pārdevējas varēja neatbildēt latviski, bet ne krieviski. Visticamāk, šis un vēl vairāki Timofejevā, Rižkovā dzirdēti gadījumi uztverami laucinieka – pilsētnieka dihotomijas kontekstā. Pilsētnieks (arī pārdevēja veikalā) noteikti ievēroja pircēju atšķirīgo, viņasprāt, lauciniecisko ģērbšanās un uzvešanās veidu, kas raisīja vēlmi pazemot. Jāpiezīmē, ka M. Sk. brālis, tāpat kā pārējie Timofejevkas latvieši, nemaz neprata latviešu literāro valodu, bet runāja samērā grūti uztveramā latgaliešu izloksnē, kas diez vai pārdevējai Rīgā bija saprotama. 1914. gadā dzimusī timofejevkiete, jautāta par viņas tautību, teica: "Kataliki asam, latvīši ira kas cyts." (=Esam katoļi, latvieši ir kas cits.) (V. K., Timofejevka, 2004)

Pārpratumi sarunās lauciniekiem nereti rodas apmulsumā, pirmoreiz nokļūstot kādā no pilsētas iestādēm, ar ko iepriekš nav bijusi saskare. Piemēram, B. K. vienā no ekspedīcijām Preiļu novadā stāstīja folklorizējušos gadījumu par kaimiņienes vīru, kuram gadījies vārīgā miesas vietā iegūt traumu un braukt uz Preiļiem pie ārsta. Kaimiņš nekad pie ārstiem agrāk nav gājis, jo nav arī slimojis. Reģistratūrā māsiņa prasa, kur viņš dzīvo. Vīrs atbild, ka dzīvo Zelta Dibenā. Māsiņa dusmīga: "Slims, bet vēl joko." (B. K., 2018) Piebilstams, ka Preiļu novadā joprojām ir vieta ar nosaukumu Zelta Dibens. Preiļu novadā atradies arī ciems ar nosaukumu Lāča Mēsli (Luoča Māsli). Novadniekiem nosaukums pazīstams un pierasts, bet, minot to kā savu dzīvesvietu pilsētniekam, varētu rasties pārpratumi. Mūsdienās šī apdzīvotā vieta esot pārsaukta par Lāča Mīgu. (M. B., Preiļu novads, 2018)

Kā uzskata paši lauku iedzīvotāji, viņi runā mazāk par pilsētniekiem. Iespējams, ka tas saistīts ar pilsētnieku ātrāku runas manieri, kurpretī lauku cilvēkiem allaž ir patīcis vispirms rūpīgi pārdomāt sakāmo. Par šo zīmīgu liecību atstājis vēsturnieks Nikolajs Vīksniņš (1893–1976): “Zemnieks runā tikai tad, kad viņam ir kaut kas ko teikt. Ir pat uzglabājies nostāsts par diviem zemniekiem, kas kopā gājuši uz pilsētu. Pa ceļam viens no tiem kaut ko pajautājis otram, bet tas atbildējis uz šo jautājumu tikai atpakaļ nākot.” (Vīksniņš 1935) Šī pašu teicēju novērotā atšķirība pieminēta arī folkloras ekspedīcijās Sēlijā un Latgalē 2000.–2001. gadā, bet vairs ne vēlākos gados. Iespējams, runas veids un temps laukos pietuvojies pilsētā raksturīgajam.

Lauciniekiem pārpratumus un neērtības dažkārt radījusi atšķirīgā etiķete (sa-sveicināšanās, darīšanu kārtojuma veids). Stāstā “Īsa pamācība mīlēšanā” (1907) Rūdolfs Blaumanis (1863–1908), gan ne bez ironijas, raksturojis laucinieku un pilsētnieku skūpstā atšķirību: “Pilsētnieku skūpstam jābūt bez trokšņa [...]. Uz laukiem parastas ir diktas un plaukšķošas bučas.” (Blaumanis 1994) Jaunākos laikos šī uzkrītošā atšķirība sveicināšanās (arī skūpstīšanās) veidā ir zudusi, jo lauku cilvēki centušies pielāgoties pilsētnieku uzvedības piemēram. Neērtības sajūtu lauciniekiem nereti radījis arī atšķirīgais apģērbs, no kā tie vēlējušies ātrāk atbrīvoties:

Septiņdesmito gadu sākumā pirmoreiz ilgāku laiku iznāca padzīvot Rīgā. Bija ziema. Ievēroju, ka neviens nenēsā adītus, bet tikai pirktus ādas cimdus. Man likās toreiz, ka visi tā jocīgi noskatās uz manas mammas adītajiem cimdiem. (E. S., Vārkava, 2009)

Te der piebilst, ka patiešām 20. gs. otrajā pusē rakstītie vilnas cimdi bija gandrīz pazuduši no aprītes. Bija jāpaiet vēl pārdesmit gadiem, lai pilsētnieki (īpaši pilsētnieces) novērtētu laucinieku pašadīto cimdu praktiskumu (siltumu), bet pāri visam – krāsu un ornamentu bagātību.

Gastronomiskā atšķirība

Laucinieks, ierodoties pilsētā, izjūt atšķirību ēdienu un dzērienu klāstā un to garšās. Mītiskajā skatījumā gan valodas, gan etiķetes un ēdiena atšķirība ir būtisks akcents savs/svešs robežas iezīmēšanā. Nonākot jaunā vai svešā vidē, mēdz pārsteigt šo atribūtu dažāds, savdabīgs vai pat nepieņemams lietojums. Iniciācijas procesa laikā, nonākot citā pasaules telpas daļā, viens no īpašajam marķieriem ir ēdiens, piemēram, pasakās⁴ vai anekdotēs, kur laucinieks pilsētā apmulsť no ēdienu bagātības.

Pirmā pieredze pilsētā saistās ar noteiktiem ēdieniem, kas savukārt var kļūt par pilsētas simbolisko akcentu pretstatā ikdienā pierastajiem ēdieniem. Piemēram, intervijā teicējs stāsta, ka pirmais ēdiens, kas izmēģināts, ierodoties Rīgā, bijuši tolaik

4 Skat., piemēram, AT 327 motīvu “Cilvēku bērni pie sumpurņiem”.

autoostā iegādājamiem belaši, lai gan pieredzējušie rīdzinieki, kas teicēju sagaidījuši, nav ieteikuši šo pārtikas produktu izmantot, stāstot vienu par otru baisākus pilsētas mītus par to. (I. B., Rīga, 2022) Taču tik un tā tieši belaši kļuvuši par pilsētas ēdiena simbolu, kas iegūstams tikai tur. Līdzīgi stāsti sastopami arī par populāro ārzemju zīmolu *Hesburger* u. c.

Iespējams, ka šeit saskatāms arī globalizācijas un lokalizācijas fenomens (Montanari 2006), proti, pilsētas ēdiens tiek saistīts ar globālo, savukārt lauku ēdiens tiek saistīts ar lokālo, kur viens ir bezpersonisks, bet otrs — personificēts, tāpēc, nonākot globalizētajā vidē, kāda ir pilsēta, kā īpašs tās fenomens tiek uzskatīts tai piederīgais ēdiens. Laucinieki, īpaši gados jaunākie, nonākot pilsētā, parasti vēlas ātrāk iejusties un līdzināties citiem pilsētas iedzīvotājiem, tostarp ēdienu izvēlē un to patērēšanas veidā.

Ekspedīcijās divtūkstošo gadu sākumā vecākās paaudzes lauku cilvēki stāstīja par pilsētā pirmoreiz ēstajiem tomātiem, banāniem, ananasiem, kas sākotnēji izsauca viņos pretīguma un riebuma sajūtu:

Pamatskolas pēdējā klasē mūs aizveda ekskursijā uz Rīgu. Nezinu, kāpēc un kurš izdomāja, ka jānopērk tomāti. Varbūt krāsa iepatikās. Iekodu tomātā un izspļāvu, tik kaut ko riebīgu neatceros ēdusi. Pēc tam, jau citās reizēs, palēnām pieradu pie tās garšas. (Velta, Jersika, 2001)

Zināma anekdote daudzās variācijās par to, kā latgalietis vai malēnietis nezina, kas ir sinepes, un biežā kārtā tās uzmērē uz desas, ka mute deg: "Ondž, brōl, guodā nu par sīvu un bārnim, nu ir ģipts mutē." (Šmits 1968: 402)

Zenteniētis Jānis pirmajā Rīgas apmeklējumā novērojis ainu, kas viņam kā bērnam iespiedusies atmiņā. Pie Matīsa tirgus stāvējis desu furgons:

Uzsākot gaitu, attaisījās furgona durvis, un uz ielas izbira, kā man likās, metru garas desas, tik garas, ka cilvēku varētu nosist. Cilvēki piesteidzās un ķēra katrā rokā pa vienai. Tajā pašā reizē, bet jau Centrāltirgū es iemanījos nospert košļeni, kas izkusa kabatā. Gribēju pats nogaršot un iedot pagaršot brālim. Nekā! (Jānis, Zentene, 2022)

Jāpiezīmē, ka košļājamā gumija vēl astoņdesmito un deviņdesmito gadu mijā lauku bērniem bija kaut kas eksotisks un īpaši iekārojams. Liecības par eksotiskajiem produktiem un to ienākšanu Latvijas kultūrtelpā ir daudzveidīgas. Kāds teicējs (I. B., Rīga, 2021) liecina, ka 90. gadu sākumā laukos privātpersonas ievēdušas *Coca Cola* un *Fanta* dzērienus un par bargu naudu tirgojušas pasākumos vai pat tirgos. Vietējiem bērniem tas bijis liels pilsētas brīnums, un, ja arī izdevies sakrāt tā iegādei, dzēriens baudīts tā, lai pietiek ilgākam laikam. Arī šeit saskatāms attiecīgā laikmeta konteksts un binārās opozīcijas savs/svešs, tikai šajā gadījumā svešais šķiet kaut kas sevišķs, nepazīstams, tāpēc interesants.

Mākslīgi veidotās un spoku pilsētas

Pēdējos gados, īpaši

saistībā ar ekstremālo, sauktu arī par melno tūrismu (*dark tourism*), radusies pētnieciskā interese arī par t. s. spoku pilsētām (*ghost towns*), kas dažādu apstākļu, piemēram, kataklizmu vai ekonomisko satricinājumu rezultātā kļuvušas neapdzīvotas.⁵ Šī fenomena pētniecībai liela uzmanība pievērsta Rietumu un arī Austrumu pētnieciskajā laukā, taču Latvijas vidē līdz šim tas palicis aizplānā. Viena no spoku pilsētas definīcijām norāda, ka tā ir pilsēta, kuras pastāvēšanas iemesls ir zudis. (Baker 2003) Citos definējumos tiek uzsvērts, ka spoku pilsētas konceptam atbilst vietas, kurās ir saglabājušās ēkas vai to drupas (Thomsen 2012), kā arī vietas ar nelielu iedzīvotāju skaitu (Brown 1990). Ar šādām vietām nācies saskarties arī lauka pētījumu gaitā. Kopš 2006. gada, apzinot 19. gs. latviešu izceļotāju pēctečus, vairākas ekspedīcijas notikušas Baltkrievijas Poļesjē, Gomeļas apgabala Vetkas pilsētā. Černobiļas atomreaktora sprādzienā 1986. gadā Vetka, tāpat kā vairākas citas vietas Poļesjē, tika pakļauta radioaktīvam piesārņojumam. Daļa iedzīvotāju aizbraukuši prom, neliela daļa palikusi. No Vetkas iedzīvotājiem dzirdējām stāstus par to, kā viņi ik pa laikam dodas uz Černobiļu – ziņkāres vadīti vai pavadot nelegālu tūristu grupas.

Padomju laikos daudzos Latvijas ciematos vai mazpilsētās tika izveidoti lieli rūpniecības uzņēmumi, kuros no apkārtējiem kolhoziem vai no citām padomju republikām saplūda simtiem, pat tūkstošiem cilvēku. Tāda radiorūpniecības filiāle 20. gs. 60. gados tika izveidota arī Kandavā. Līdz 90. gadu vidum rūpnīcā ik mēnesi saražoja desmitiem tūkstošu radiouztvērēju. Pēc ražošanas pārtraukšanas mūsdienās šī teritorija kļuvusi par nolaistu, degradētu objektu.

Padomju periodā no dažādām vietām sabraukušo strādnieku vajadzībām tika uzcelti vairāki daudzdzīvokļu nami. Nereti veidojās mākslīgas padomju pilsētas vai pilsētciemati. Tā, piemēram, Sedas pilsētas vēsture aizsākās 1953. gadā, kad padomju varas uzdevumā tur uzcēla kūdras pārstrādes fabriku. Tā kā šis objekts tika reklamēts visā Padomju Savienībā kā komjauniešu triecienceltne, uz to dzīvot un strādāt sabrauca pārsvarā citu republiku iedzīvotāji. Iebraucēju vajadzībām tika uzcelts pilnīgi vienādu dzīvojamo namu komplekss t. s. Staļina klasicisma stilā. Tika izveidots kaut kas līdzīgs Kaļiņingradai miniatūrā – vidē neiederīgu ēku pilsēta. Pašlaik no apmēram 4000 tur kādreiz mitušo iedzīvotāju ir palikuši nedaudz virs 1000. Kaut arī mājas, kurās vēl palikuši iemītnieki, vismaz no ārpusē ir sakoptas, Seda ar savu neiederību Latvijas vidē spēj piesaistīt galvenokārt tūristus.

---

5 Skatīt, piemēram: Urbonavicius 2021: 127–131; Isaac, Ashworth 2011: 149–164; Seaton, Lennon 2004: 63–82.

Arī Kuprava padomju laikos tāpat kā Seda tika mākslīgi izveidota par pilsētciematu. 1971. gadā Kupravā uzcēla drenu cauruļu rūpnīcu. Strādnieku vajadzībām, kas tur ieradās no citām republikām, uzbūvēja sešas piecstāvu blokmājas. 1989. gadā Kupravā bija 1,5 tūkstoši iedzīvotāju (pārsvarā krievvalodīgi), savukārt mūsdienās Kupravas iedzīvotāju skaits sarucis līdz 257 (iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas. Oficiālās statistikas portāls).⁶ Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas spoku pilsētas veidojās arī bijušajās padomju armijas izvietojuma vietās Skrundā⁷, Zvārdes poligonā⁸ un citviet, atstājot aiz sevis sapostītu vidi. Nereti šeit turpināja mitināties arī bijušie armijnieki, kuri lielākoties tā arī nav varējuši samierināties ar to, ka valsts iekārta ir mainījusies. Par videi nodarīto kaitējumu padomju gados liecina folkloriste Kristīne Konrāde, kurai Zvārdē pieder ap 50 ha meža:

Tur 1992. gadā varēja iebraukt tikai ar visurgājējiem. Vecie ceļi bija sabojāti. Daļa vērtīgo koku vairs nebija derīgi, jo cietuši sprādzienos. Pirms kara tur bija lauksaimniecības zeme, kas, ilgstoši nekopta, aizauga ar mežu. Ēkas Zvārdē, kad aizbraucu, tur gandrīz vairs nebija, drupas. Bija viss jāsāk kopt no jauna. (Kristīne Konrāde, Rīga, 2023)

Līdzīga aina redzama ekspedīcijās novērotajās bijušajās Austrumprūsijas pilsētās. Iebraucēji pēc Otrā pasaules kara, galvenokārt no dzīļiem Krievijas vai Baltkrievijas laukiem, ir pacentušies nojaukt un iznīcināt visu, kas neatbilst viņu priekšstatiem par dzīvojamo telpu. Ne visu bija iespējams nojaukt, rezultātā tapuši dīvaini apdzīvojamās telpas salikumi. Piemēram, Heinrihsvaldē (*Heinrichswald*), kuru 1946. gadā pārsauca par Slavsku, kāda mordviešu ģimene apmetās pamestā trīsstāvu namā. Pirmajā stāvā viņi ierīkoja govju un zirgu mītni, otrajā stāvā – cūku un aitu mītni, paši apmetās trešajā stāvā, kur agrāk dzīvoja mājkalpotāji. Kad viņiem jautāja, kā dzīvojat, viņi atbildēja: "Labi! Pat lopi mums dzīvo uz parketa." (Vostochnaja Prussija glazami pereselencev 2003: 75) Viena no atbraucējām Marija

---

6 "Spoku vieta – tā Kupravu dēvē vietējie ļaudis, jo no ciemata, kur savulaik mita ap 2000 iedzīvotāju, palikusi labi ja trešā daļa." (Oripe 2014)

7 "Skrundas lokatora "pilsētiņa" [...] ar aptuveni 70 ēkām dažādās sabrukuma stadijās pārdota. [...] Skrudnas lokatora "pilsētiņa" sastāv no četriem zemesgabaliem ar kopējo platību 45,1042 hektāri un 70 ēkām un būvēm. Tajā atrodas dzīvojamās ēkas, administratīvās ēkas, noliktavas, siltumnīcas, kazarmas, garāžas, darbnīcas un citas, taču kopš padomju armijas izvākšanās deviņdesmitajos gados šī teritorija nav apsaimniekota." (Izsolē pārdod 2010: 4)

8 "Vai kāds zina par to, ka pat pēc kara [Zvārdes pagastā] bija saglabājušās vismaz pusotra simta kapitālceltņu: dzīvojamās ēkas, kūtis, šķūņi, vairāk tūkstoši ha simtgadīgu mežu – priedes, egles, kas tagad nogāztas no kājas, sakrautas glītā kalnā un... pūst, 30 gadus neizvestas, pārvērtušās putekļos. Vai valdībā kāds vispār aptvert var, ko okupācijas vara [...] ir pastrādājusi posta darbos vienā pašā Zvārdes pagastā? [...] Bet šodien viss tur ir drupās, piesārņots, krūmiem aizaudzis." (Rožkalns 1994: 2)

Teterevleva atcerējās, ka pāris gadus pēc kara Kaļiņingradā svinēta t. s. Uzvaras diena, bijis koncerts, uz kuru vairākas oficiēru sievas ieradušās, ģērbušās peņņūaros. (Vostochnaja Prussija glazami pereselencev 2003: 205) Arī Astrīda B. no Kurzemes puses atcerējās, ka viņas bērniībā padomju armijnieku sievas uz pasākumiem gājušās naktskreklos, domādams, ka tās ir greznas kleitas. (Astrīda B., 2021)

Pie sižeta par mākslīgajām pilsētām pieskaitāmi vairāki nostāsti par senlaiku pilsētām, kas ik pēc noteikta gadu skaita paceļoties virs zemes. Cilvēks visbiežāk miglainā laikā iemaldās tādā pilsētā, dzird ieroču šķindas, svešu valodu, ļaudis senlaicīgos ģērbos. Pēc kāda laika viss pazūd. Tādu stāstu par Balto pilsētu, kas parādās reizi 17 gados, vēstīja Višķu bijušā pagasta vadītājs Jānis Kudiņš:

Nākamgad jūnija beigās vai jūlija sākumā tai pilsētai Ezervišķos būtu atkal jāparādās. Tā rādās tajā vietā, kur pilskalns un kur kalna galā aug Velna koks. Tur esot aprakta nauda un 3 pūkainie tajā kokā mēdz sēdēt. Apkārt tai pilsētai, kā stāstīja aculiecinieki, rādoties ap 4 metri augsts žogs, ko nevar pārkāpt. Žogs baltā krāsā, virs pilsētas zaļgana gaisma. Dzird, ka aiz žoga cilvēki sarunājas, šķind trauki. Runā svešā valodā. Pašus cilvēkus neredz, tikai balsis dzird. Tādi kā kaķi arī ņaud. Vari iet gar žogu, cik gribi, bet iekšā netiec. Kad apņik vai nogurst staigāt, atslīen muguru pret žogu un piemiedz. No rīta atjēdzies pie šķūņa sienas. (Jānis Kudiņš, 2022)

Vairākkārt ar dažu gadu atstarpi vaicāts norādīt uz tiem, kas paši redzējuši Balto pilsētu, J. Kudiņš ir atbildējis trejādi: a) redzētājs vai redzētāji vairs nedzīvo uz vietas; b) redzētājs pašlaik nav pieejams; c) redzētājs ir jau viņā saulē.

Samērā līdzīgi sižeti sastopami arī latviešu teiku materiālos. Tiesa, pārsvarā tās ir teikas par ezeros nogrimušām pilīm, baznīcām vai naudas lādi, kas parādās skais-tas vai pretēji – neglītas sievas izskatā un lūdz tai pieskarties. Cilvēks baidās to darīt, un redzētā jumprava, iesaukdams: “Simtu gadu gulējusi, simtu gadu vēl jāguļ,” pār-vēršas par naudas lādi un ievēļas ezerā. (Ancelāne 1991: 269) No vienas puses, teikas dažkārt palīdz arheologiem izcelt no dzilēm patiešām nogrimušas pilis vai pat pilsē-tas, resp., to, kas no tām palicis pāri. Te minamas teikas par Āraišu ezeru⁹, kurā 20. gs. 60. un 70. gados izdarītajos izrakumos arheologa Jāņa Apala vadībā tika atklāta Ezerpils, ko senie latgaļi apdzīvoja 8.–10. gadsimtā.¹⁰ No otras puses, tās ir teikas, kas īpatnējā veidā izceļ tās vai citas pilsētas rašanos saistībā ar vārda atminēšanu. Par Jelgavu, agrāko Mītavu, ir pierakstīta šāda teika:

---

9 “Pamatojoties uz latviešu tautas teikām, pārbaudīti Latvijas ezeri un iegūtas liecības par seno ezerpiļu pastāvēšanu Cēsu apgabalā Āraišu, Auļu kalna, Bricu un Dūķu ezerā.” (Tooms 2003)

10 “Ka [...] teikas nav bez sava pamata, liecināja vispirms vietējo zvejnieku novērojumi. Turklāt vairākos tādos ezeros, īpaši sausās vasarās, kad ūdens līmenis nokrities, vietējie iedzīvotāji bija vilkuši ārā no senajām celtnēm kokus, ko izmantojuši linu slogiem vai arī sazāģējuši malkā. Taču zinātnieki šiem atradumiem ilgu laiku nepievērsa nekādu uzmanību.” (Apals 2012: 137)

Liela pērkona negaisa laikā viens spēriens iespēris Jelgavā, tā nogrimusi un apaugusi ar zāli. Reiz netālu no tās vietas ganījis viens ganuzēns. Piegājis kāds vīrs un jautājis, kur viņa cūkas aizskrējušas. Puika teicis, ka uz Mītavu. Pie šiem vārdiem uzcēlusies nogrimusi Jelgava. (Latviešu tautas teikas. Vēsturiskās teikas 1989: 386)

Mākslīgās pilsētas un tajās degradētos objektus var nojaukt, bet var arī pārvērst par tūrisma objektiem, kā tas ir noticis Sedas gadījumā. Rietumos otrā no minētajām iespējām ieguvusi lielu piekrišanu. Kā ierobežotas haosa telpas piemērs t. s. spoku pilsētas tiek aprakstītas un prezentētas pētījumos, iekļautas tūrisma maršrutos.

Secinājumi

Raksta mērķis, apzinoties strauji zūdošās atšķirības starp lauku un pilsētas vidi par labu otrajai, bija aktualizēt un pievērst plašāku uzmanību tēmai par lauku iedzīvotāja pieredzi pilsētā.

Lauka pētījumos pierakstītie individuālās pieredzes stāsti laika gaitā kļūst par daļu no folkloras un vēstures: "Vēsture esam mēs paši – pēc kāda laika." (J. S., Valka, 2012) Analizējot pieredzes stāstus, sastapāties ar trim dažāda veida saskarēm, ko pamato atšķirīga telpas uzbūve un nepieciešamība kosmizēt atšķirīgo, ar ko faktiski iespējams saprast arī izprašanu, pierašanu un iepazīšanu.

Pirmkārt, laucinieka saskare ar pilsētu plašāk traktējama kā saskare ar cita veida telpu, kurā viss izkārtots blīvā un nepierastā veidā, tāpēc ceļš pie mērķa saistīts ar iespējamiem strupceļiem, no kuriem ar paša vai citu palīdzību jāatrod izeja. Ar laiku, biežāk apmeklējot pilsētu vai apmetoties tajā uz palikšanu, nedrošības vai baiļu sajūta pazūd. Laucinieks jau ir pielāgojies pilsētas telpas īpatnībām.

Otrā veida saskare vērojama gadījumos, kad jauno dzīvesvietu kādu iemeslu dēļ nav iespējams pieņemt. Tā tas noticis ar daļu no cilvēkiem, kas no citām republikām ieradušies Latvijas teritorijā vai bijušajā Austrumprūsijā. Viņi nav mēģinājuši vai nav varējuši pielāgoties jaunajiem apstākļiem, bet turpinājuši dzīvot, kā dzīvojuši iepriekš. Tā rezultātā nav izveidojusies saikne ne ar vietējiem iedzīvotājiem, ne ar vidi. Lauciniekam gandrīz nav iespējams pārnest ierasto telpu pilsētas telpā. Nākas pielāgoties, lai atvieglotu dzīvi jaunajos apstākļos. Savukārt tie, kas vēlas saglabāt ierasto dzīvesveidu, saskaras ar citu pilsētnieku pretestību, kas var radīt sociālo izolāciju, vai arī dodas prom, visbiežāk atstājot aiz sevis degradētu vidi.

Trešais saskares veids ir pilsētu *fata morgana*. Tā dzīvo teikās un leģendās par nogrimušajām pilīm un pilsētām, kas patiešām var tikt augšāmceltas, arheologiem iedziļinoties šajos folkloras naratīvos (piemēram, Jāņa Apala atklātā Ezerpils apbūve Āraišu ezerā). Ļoti hipotētiska, bet vēl jo vairāk vilinoša ir iespēja saskarties ar senlaidu pilsētu, kas iznirst no miglas vāliem, kā Jāņa Kudiņa stāstos par Ezervišķu Balto pilsētu.

Aplūkojot mūsdienās iegūtos personiskās pieredzes stāstus par pirmo nokļūšanu pilsētā, jāsecina, ka dažādos laikos piedzīvotās atšķirības starp laukiem un pilsētu, kas vispārināmas pretstatu pāri elle (=pilsēta) / paradīze (=lauki), iepazīstot pilsētu labāk, mazinās vai pazūd pavisam. Laucinieki visiem spēkiem tiecas uz pilsētu, saredzot tur labākas iespējas karjerai, labākus sadzīves apstākļus. Iespējams, ka mūsdienu uztverē ir noticis pretējs process, proti, īpaši kļuvuši nevis stāsti par pirmo pieredzi pilsētā, bet gan par pirmo pieredzi laukos. It īpaši pēdējos gados lauka pētījumos ievāktajos teicēju personiskās pieredzes stāstos tēma par pirmo saskari ar pilsētu kā kaut ko neparastu ir gandrīz pazudusi. Tomēr šī tēma ir tā vērtā, lai tiktu aplūkota kā daļa no mūsu kopējās mutvārdu vēstures.

Raksta ievadā tika izteikts pieņēmums, ka lauku cilvēka pirmā pieredze pilsētā līdzinās nonākšanai haosa telpā, kas paša spēkiem vai ar kāda palīdzību ir jākosmizē. Pieteiktā hipotēze, izanalizējot pieejamo materiālu, daļēji attaisnojās. Proti, pat samērā jauni cilvēki, pirmoreiz nonākot pilsētā, to uztver kā labirintu, kurā jāmaldās vai kurā sagaida dažāda veida apdraudējumi. Taču, atšķirībā no vecākās paaudzes pārstāvjiem, gados jaunākie par pilsētas pirmo apguvi pārsvarā stāstīja ar pašironiju vai kā joku. Gados vecākie, pirmkārt, šo pieredzi atcerējās negribīgi, otrkārt, izcēla nevis piedzīvotās situācijas komisko pusi, bet piedzīvoto kauna vai neērtības sajūtu kā traumatisku pieredzi.

Pieņēmums par iniciācijai līdzīgu rituālu, ko mūsdienās vai nesenā pagātnē veikuši laucinieki pirms došanās uz pilsētu, apstiprinājās daļēji. Ticējumu formā ir fiksētas liecības par to, ka senāk, lai pilsētas apmeklējums izdotos, pirms braucēji devās ceļā, mājās palicēji nedrīkstēja vērpt, ne veikt citus nopietnus darbus. Vien nostāstu formā saglabājušās atmiņas par rituālveida darbību (mēles pielikšanu aukstam dzelzim un sāpīgu atraušānu), kas saistīta ar Rīgas "redzēšanu". Savukārt mūsdienās mītiski maģiskās darbības, kurām bija jāpalīdz jaunas (pilsētas) telpas apgūšanā, aizstātas pārsvarā ar lauku cilvēku personiskās pieredzes stāstiem par atšķirību valodā, ēdienkartē, orientēšanos nepierastajā telpā.

Avoti

Ancelāne, Alma (sast.) (1989). *Latviešu tautas teikas. Vēsturiskās teikas*. Rīga: Zinātne.

Ancelāne, Alma (sast.) (1991). *Latviešu tautas teikas. Izcelšanās teikas*. Rīga: Zinātne.

Ancelāne, Alma (sast.) (1994). *Sen to Rīgu daudzinaja. Rīga latviešu tautas daiļradē*. Rīga: Zinātne.

Blaumanis, Rūdolfs (1994). *Kopotī raksti*, 3. sēj. Rīga: Cīrulīsis.

Deglavs, Augusts (1951). *Rīga*. Rīga: LVI.

Šmits, Pēteris (sast.) (1968). *Latviešu tautas teikas un pasakas*, 12. sēj. Waverly, Iowa: Latvju Grāmata.

Vostochnaja Prussija glazami pereselencev (2003). Kaliningrad: Kaliningradskij gosudarstvennyj universitet.

A. C., 2022.

Anna, Līvāni, 2009.

Astrīda B., 2021, no I. Barovska privātā arhīva.

B. K., 2018.

E. G.

E. S., Vārkava, 2009.

I. B. Rīga, 2022, no I. Barovska privātā arhīva.

J. S., Valka, 2012.

Jānis Kudiņš, 2022.

Jānis, Zentene, 2022.

Jānis, Zentene, 2022.

K. A., Rīga, 2017.

Kristīne Konrāde, Rīga, 2023.

L. B., Rīga, 2009.

M. B., Preiļu novads, 2018.

M. Sk., Timofejevka, 2004.

O. P., Daugavpils novads, 2017.

S. K., Rīga, 2023.

Taisija Akulova, Ribačija, 2003.

V. R., Valdemārpils, 2009.

V. K., Timofejevka, 2004.

Velta, Jersika, 2001.

Zinta, Kuldīga, 2022.

Literatūra

Apals, Jānis (2012). *Āraišu ezerpils*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

Baker, T. Lindsay (2003). *More Ghost Towns of Texas*. Norman, OK: University of Oklahoma Press.

Beitnere, Dagmāra (2012). *Mēs, zemnieku tauta? Pašreferēnce latviešu kultūras paradigmā*. Rīga: LU FSI.

Bela-Krūmiņa, Baiba (2002). Dzīvesstāsti mutvārdu vēstures skatījumā.

Lūse, Anita (sast.). *Cilvēks. Dzīve. Stāstījums*. Rīga: Latvijas antropologu biedrība, LFMI, 23.–36. lpp.

Blese, Ernests (1955). Mūsu kādreizējie bagātie radi. *Ceļa Zīmes*, Nr. 25, 207.–219. lpp.

Brown, Robert L. (1990). *Ghost Towns of the Colorado Rockies*. Caldwell, Idaho: Caxton Printers.

Bulderberga, Zane (2014). *Pilsētu – lauku mijiedarbības izvērtējums Latvijas reģionos*. Promocijas darbs. Jelgava: LLU.

- Bula, Dace (zin. red.); Vāveris, Guntis; Āboliņa, Kristīne; Daugavietis, Jānis; Zīle-Veisberga, Agnese; Pusvilka, Agita (2022). *Dzīve līdzās ostai*. Rīga: LU LFMI.
- Degh, Linda (1985). *When I was 6 We Moved West: The Theory of Personal Experience*. New York Folklore, No. 11(1), pp. 99–108.
- Dolby-Stahl, Sandra (1977). The Oral Personal Narrative in Its Generic Context. *Fabula*, No. 18(1), pp. 18–39.
- Dolby-Stahl, Sandra (1989). *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Dunsdorfs, Edgars (1946). Krievijas ķeizarienes Katrīnas tautības problēma. *Jaunā Gaita*, Nr. 48, 20.–31. lpp.
- Eliade, Mirča (1995). *Mīts par mūžīgo atgriešanos*. Rīga: Minerva.
- Garda, Ieva (2006). Personiskās pieredzes stāsti mūsdienu folkloras aspektā: Alsungas piemērs. *Letonika*, Nr. 14, 58.–76. lpp.
- Gustavsson, Anders (2017). *Folkloristic studies in Scandinavia. Personal research experiences and reflections*. Oslo: Novus Press.
- Iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas. Oficiālais statistikas portāls.
Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRD/RIG010
- Isaac, Rami K.; Ashworth, Gregory J. (2011). Moving from Pilgrimage to “Dark” Tourism: Leveraging Tourism in Palestine. *Tourism Culture & Communication*, No. 11(3), pp. 149–164.
- Izolē pārdod Skrundas lokatora “spoku pilsētu” (2010). *Latvija Amerikā*, Nr. 6, 4. lpp.
- Jaskolski, Helmut (1997). *The Labyrinth: Symbol of Fear, Rebirth and Liberation*. Boston, London: Shambala.
- Kursīte, Janīna (sast.) (2017). *Diždundaga. Apcerējumi par Dundagas novadu*. Rīga: Zinātne.
- Kursīte, Janīna (sast.) (2018). *Daugavpils novads. Vietas vērtība*. Rīga: Zinātne, Letonikas fonds.
- McCullough, David W. (2004). *The Unending Mystery: A Journey Through Labyrinths and Mazes*. New York: Pantheon.
- Montanari, Massimo (2006). *Food Is Culture*. New York: Columbia University Press.
- Oberg, Kalervo (1960). Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments. *Practical Anthropology*, Vol. 7, pp. 177–182.
- Orupe, Aisma (2014). Kuprava: mazākais Latvijas pagasts izdziest. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 27.03.
- Pranka, Maruta (2002). Dzīvesstāsts kā pētījuma metode socioloģijā.
Lūse, Anita, (sast.). *Cilvēks, dzīve, stāstījums*. Rīga: Latvijas Antropologu biedrība, LFMI, 23.–30. lpp.
- Reinsone, Sanita (2017). *Apmaldīšanās poētika teikās, stāstos un sarunās*. Rīga: LU LFMI.
- Rožkalns, P. (1994). Vai mēs kādi antiņi! *Neatkarīgā Cīņa*, Nr. 171, 27.07.
- Seaton, A. V.; Lennon, John J. (2004). Thanatourism in the early 21st century: moral panics, ulterior motives and alterior desires. Singh, Tej Vir (ed.). *New horizons in tourism: strange experiences and stranger practices*. Wallingford, UK: CABI Publishing, pp. 63–82.
- Thomsen, Clint (2012). “What is a ghost town?”. *Ghost Towns: Lost Cities of the Old West*. Oxford: Osprey Publishing, pp. 18.–26.
- Tooms, Viljars (2003). Gara gaisma Cēsu novadā. *Treji Vārti*, Nr. 207, 45.–48. lpp.
- Urbonavicius, Sigitas (2021). Chernobyl: Analysis of Young Travellers’ Motivations to Visit

- a Unique Dark Tourism Destination. *Tourism*, No. 69(1), pp. 127–131.
- Vasiljeva, A. (2018). Višķu pagasts. *Daugavpils Novada Vēstis*, Nr. 8, 8. lpp.
- Vīksniņš, Nikolajs (1935). *Mēģinājums raksturot latvieti un viņa kultūru*. Rīga: V. Olava fonds.
- Vīksniņš, Nikolajs (1972). Latviete Krievijas tronī. *Universitas*, Nr. 29, 76.–79. lpp.
- Vīksniņš, Nikolajs (1973). Puslatviete Krievijas tronī. *Universitas*, Nr. 31, 24.–26. lpp.
- Willems, Emilio (1970). Peasantry and City: Cultural Persistence and Change in Historical Perspective, a European Case. *American Anthropologist*, New Series, No. 72(3), pp. 528–544.
- Zirnīte, Māra (1993). Nacionālās mutvārdu vēstures projekts. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 12, 23.–25. lpp.
- Zirnīte, Māra (2011). *Lībieši Ziemeļkurzemes ainavā*. Rīga: Dabas aizsardzības pārvalde.
- Zirnīte, Māra (2022). Sociālās dzīves konteksti teicējas Līnas Kuģes dzīvesstāstā. Krūmiņa-Koņkova, Solveiga; Koroļeva, Ilze; Van der Steina, Aija (sast.). *Kultūra un cilvēksituācija mūsdienu humānisma krīžu kontekstā*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 122.–134. lpp.